

УДК 349.422.2

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10156285>
О.П. БОСНЮК,

 здобувачка кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна; e-mail: macelena@ukr.net;

 ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8882-1653>

ОБИГ АГРАРНИХ РОЗПИСОК: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

O.P. BOSNIUK,

 Ph.D. Student, Department of Civil Law Disciplines, Lesya Ukrainka Volyn National University, m. Lutsk, Ukraine; e-mail: macelena@ukr.net;

 ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8882-1653>

CIRCULATION OF AGRARIAN RECEIPTS: THEORETICAL-LEGAL AND PRACTICAL ISSUES

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEYWORDS)

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що в українському законодавстві закріплена юридична конструкція аграрної розписки, досвід свідчить про розширення практики використання цього документа виробниками сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим з'являються нові правові аспекти, зосібна ускладнюється проблематика обігу аграрних розписок. **Метою** статті є виявлення теоретико-правових та практичних особливостей законодавчого забезпечення обігу аграрних розписок в Україні. Для досягнення мети звертаємось до таких **методів**: критичний аналіз законодавства щодо розуміння обігу аграрних розписок, юридичне узагальнення для обґрунтування розширення розуміння вихідних дефініцій. **Результати.** Проаналізовано розуміння поняття "обіг аграрних розписок" у вітчизняному законодавстві та науковій літературі та уточнено його значення. Визначено шляхи переходу прав за аграрною розпискою (заміни кредитора) та заміни боржника відповідно до спеціального законодавства та ЦК України. Обґрунтовано визнання правочинном індосаменту на аграрній розписці. **Висновки.** Під обігом аграрних розписок необхідно розуміти всі процеси переходу прав та обов'язків за цими документами. Заміна кредитора за аграрною розпискою може відбуватися шляхами, передбаченими цивільним законодавством. При цьому відступлення права вимоги за аграрною розпискою відбувається шляхом вчинення передавального напису – індосаменту, який має юридичну природу одностороннього правочину, нотаріального посвідченого та зареєстрованого. Відступлення права вимоги кредитора за аграрною розпискою не зачіпає права та обов'язки первісного кредитора за договором, що послужив підставою для видачі аграрної розписки. Передання прав кредитора за аграрною розпискою може відбутися в будь-який момент часу з дня видачі аграрної розписки до її повного виконання. Заміна боржника за аграрною розпискою теоретично можлива шляхом переведення боргу, оскільки прямої заборони на це законодавство не містить. Однак загальних положень цивільного законодавства не достатньо для того, щоб належним чином врегулювати технічні, суб'єктні та заставні питання, які виникають під час таких правовідносин. При цьому заміна боржника за аграрною розпискою є цілком можливою в порядку правонаступництва.

Ключові слова: аграрна розписка; аграрні правовідносини; фінансування сільського господарства; кредитування сільського господарства; сільськогосподарська продукція; індосамент; перехід прав

***

Problem statement. Despite the fact that Ukrainian legislation enshrines the legal structure of an agricultural receipt, experience shows that agricultural producers are increasingly using this document. In this regard, new legal aspects arise, in particular, the issue of receipts circulation becomes more complicated. The article provides a theoretical-legal and practical analysis of the legislative support for the circulation of agrarian receipts. The **purpose** of the article is to identify the theoretical, legal and practical features of the legislative framework for the circulation of agrarian receipts in Ukraine. To achieve this goal, we use the following **methods**: critical analysis of legislation on understanding the circulation of agrarian receipts, legal generalization to justify expanding the understanding of the initial definitions. The **results**. The author analyzes the understanding of the concept of "circulation of agrarian receipts" in national legislation and scientific literature and clarifies its meaning. The author identifies the ways of transfer of rights under an agrarian receipt (replacement of a creditor) and replacement of a debtor in accordance with special legislation and the Civil Code of Ukraine. The author substantiates the recognition of an endorsement on an agrarian receipt as a transaction. The **conclusions**. Based on the results of the re-

search, some conclusions were formulated. The circulation of agricultural receipts must be understood as all the processes of transfer of rights and obligations under these documents. The replacement of the creditor under the agrarian receipt can take place in the ways provided for by civil legislation. At the same time, the assignment of the right of claim under the agrarian receipt occurs by making a transfer inscription - an endorsement, which has the legal nature of a one-sided transaction, notarized and registered. The assignment of the creditor's claim under the agrarian receipt does not affect the rights and obligations of the original creditor under the contract that served as the basis for issuing the agrarian receipt. The transfer of the creditor's rights under the agrarian receipt can take place at any time from the date of issuance of the agrarian receipt until its full execution. Replacement of the debtor under the agrarian receipt is theoretically possible by transferring the debt, since the legislation does not contain a direct prohibition on this. However, the general provisions of civil law are not sufficient to properly regulate the technical, subject and collateral issues that arise during such legal relations. At the same time, the replacement of the debtor under the agrarian receipt is quite possible in the order of legal succession.

Keywords: *agrarian receipt; agrarian legal relations; financing of agriculture; crediting of agriculture; agricultural products; endorsement; transfer of rights*

Постановка проблеми

Понад десять років тому в Україні була законодавчо закріплена специфічна юридична конструкція аграрної розписки – товаророзпорядчого документа. Цей документ фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. Аналіз статистичних даних, накопичених судовими матеріалами, експертною аналітикою, свідчить про впевнене розширення практики використання аграрних розписок виробниками сільськогосподарської продукції. При цьому можна визначити низку недостатньо досліджених юридичних питань у цій сфері, на які ні законодавство, ні доктрина, ні практика ще не сформували однозначні відповіді. Однак глибоке вивчення цих складних питань має стратегічне значення для розвитку аграрних фінансових правовідносин. Зокрема, до таких питань можна віднести правову проблематику обігу аграрних розписок. Хоча законодавством передбачено можливість і встановлено певні юридичні орієнтири щодо здійснення відповідних операцій, обіг аграрних розписок залишається нерозвиненим аспектом правовідносин із цим фінансовим інструментом. Такий стан є незадовільним, оскільки для сучасних кризових умов всебічний розвиток усіх можливих шляхів фінансування сільського господарства є пріоритетом.

У цьому контексті вчені, такі як Х.А. Григор'єва, яка досліджувала юридичні особливості аграрних розписок за матеріалами судових справ [1], О.М. Петрук із О.С. Новак, які аналізували роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільського господарства [2], Н.В. Фірсова, що дослідила проблеми правового регулювання застосування аграрних ро-

зписок [3], а також Ф. Холлінгер, А. Гросс і М. Тойода (Hollinger, Gross and Toyoda, 2019), які описали досвід використання розписок на врожай в Африці [4], зробили важливий внесок у визначення ефективних шляхів покращення фінансової стабільності аграрного сектору. Утім, аналіз насамперед вітчизняної літератури доводить, що правові питання обігу аграрних розписок – це одна з найменш вивчених проблем у сфері правовідносин із цими документами. Здебільшого вчені обмежуються простою згадкою про таку можливість (обігоздатність аграрних розписок) або цитуванням законодавчих положень без особливого заглиблення в юридичні тонкощі.

У зв'язку з цим *метою* статті є виявлення теоретико-правових та практичних особливостей законодавчого забезпечення обігу аграрних розписок в Україні. *Новизна* розвідки проявляється у визначенні обігу аграрних розписок як сукупності всіх процесів переходу прав та обов'язків; у визнанні індосаменту на аграрній розписці як правочину; утвердженні можливості заміни боржника за аграрною розпискою в разі правонаступництва. *Завданнями* статті є аналіз та уточнення розуміння обігу аграрних розписок з точки зору законодавства; аналіз аспектів переходу прав за аграрними розписками; обґрунтування твердження про індосамент на аграрній розписці як правочин; дослідження питання щодо можливості заміни боржника за аграрною розпискою.

Розуміння обігу аграрних розписок у вітчизняному законодавстві

Закон України "Про аграрні розписки" формує певну невизначеність через суперечливе розуміння обігу аграрних розписок. Так, Закон складається з чотирьох розділів: Загальні положення, Аграрні розписки, Обіг аграрних розписок та Прикінцеві положення. Навіть поверхневий аналіз цієї структури викликає логічне питання: чому розділ 3 має назву "Обіг аграрних розписок", хоча в ньому зіб-

рані норми про видачу, державну реєстрацію аграрних розписок, передачу прав кредитора за аграрною розпискою, виконання зобов'язань, відповідальність, поруку фінансових установ? Як видно з переліку, подані норми мають абсолютно різне змістове навантаження та не можуть бути об'єднані поняттям "обіг аграрних розписок".

Для переконання в останньому твердженні, слід розглянути лексичне та правове значення терміну "обіг". Словник української мови визначає це поняття як "*рух товарів та інших цінностей в суспільстві*" [5]. Як видно, поняття обігу містить у собі яскраво виражений динамічний посил, воно символізує перехід прав, об'єктів, постійну зміну їх приналежності. Водночас доцільно з'ясувати, як розуміється це поняття в законодавчих актах. Зокрема, в Законі України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" визначається термін "обіг цінних паперів" – "вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім тих правочинів, однією із сторін яких є емітент або особа, яка видала неемісійний цінний папір" [6]. Подібне розуміння обігу наявне в низці інших законів (наприклад, "Про обіг векселів в Україні").

При цьому термін "обіг" широко використовується у вітчизняному законодавстві та інших галузях. Утім, законодавець подеколи не дотримується усталеної юридичної техніки: не завжди дає визначення обігу (наприклад, його немає в Законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" [7]). Отже, законодавець навіть у межах єдиної, цілісної юридичної сфери визначає "обіг" по-різному, залежно від суті та практики регулювання певної сфери правовідносин.

Принагідно зауважимо, що сучасна доктрина вивчає обіг у всіх його юридичних значеннях. Свого часу на тлі запровадженого мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення теоретики земельного права присвятили чимало праць проблемі розмежування понять "ринок землі" та "обіг землі" [8–12]. Цілком справедливо було аргументовано різницю між цими поняттями та окреслено їх співвідношення як цілого та частини: ринок землі є тільки одним із сегментів обігу земель і пов'язаний тільки з комерційними відносинами, а обіг охоплює всі дії з пере-

ходу прав на землю та всі підстави для цього.

У зв'язку з цим вважаємо, що доцільно розуміти обіг аграрних розписок як усі процеси переходу прав та обов'язків за цим документом. Таким чином, пропонуємо більш широке розуміння обігу, ніж у близькому за змістом визначенні обігу цінних паперів, оскільки останній охоплює тільки вчинення правочинів, пов'язаних із переходом прав, а ми вважаємо за потрібне охопити всі випадки, за яких відповідний перехід є можливим.

Перехід прав за аграрною розпискою

Перехід прав за аграрною розпискою тісно пов'язаний із заміною сторони в зобов'язанні. Законом України "Про аграрні розписки" це питання врегульовано у ст.11 "Передання прав кредитора за аграрною розпискою". Науково-практичний аналіз цієї норми вимагає передовсім розглянути законодавчі положення щодо цих правовідносин. Зосібна у ст.512 ЦК України визначені підстави для заміни кредитора у зобов'язанні. Це передавання прав шляхом правочину (відступлення права вимоги), правонаступництва, виконання поручителем або заставодавцем (майновим поручителем) боргових зобов'язань, виконання зобов'язань дебітора третьою стороною [13].

Заміна кредитора за аграрною розпискою в порядку правонаступництва є цілком можливим випадком. Оскільки кредитором за цим документом може бути фізична особа, в разі її смерті спрацюють загальні правила спадкування прав померлого. Юридична особа-кредитор за аграрною розпискою може бути реорганізована чи ліквідована, внаслідок чого права, що належали цій юридичній особі, переходять до інших осіб. При цьому, оскільки Закон України "Про аграрні розписки" не містить жодних спеціальних правил щодо цих питань, відповідні випадки правонаступництва регулюються загальним цивільним законодавством.

Разом із тим, кредитор у зобов'язанні може змінитися при виконанні третьою особою такого зобов'язання перед первісним кредитором. Такий випадок теорія цивілістики називає суброгацією. Потенційно цей спосіб заміни кредитора за аграрною розпискою можливий, наприклад, у разі страхування врожаю боржником.

Найбільш поширеним та юридично найбільш прикметним є випадок заміни кредитора шляхом відступлення права вимоги. Цьому питанню – його теоретичним та практичним складовим – присвячено багато досліджень, переважно в царині цивілістики. Це логічно, оскільки, з одного боку, легкий та прозорий перехід прав кредитора задовольняє потреби цивільного обігу та в цілому відповідає

швидкому темпу сучасних відносин, а з друго-го, – під час заміни кредитора в зобов'язанні важливо, щоб такі дії пройшли технічно правильно та не порушили стабільність усієї кон-струкції зобов'язання.

Законодавець із цією метою встановлює певні юридичні запобіжники для забезпечення стабільності зобов'язання, наприклад:

– *заміна кредитора не може відбутися, якщо це не передбачено законодавством або не обумовлено сторонами в договорі.* Екстраполяція цього правила на відносини щодо аграрної розписки унаочнює певну невизначеність. Так, у статтях 4 та 6 Закону України "Про аграрні розписки" передбачено, що у товарній та фінансовій розписці як обов'язкові зазначаються "реквізити кредито-ра та умови про подальшу передачу прав за аграрною розпискою". Отже, теоретично бор-жник під час видачі аграрної розписки може зазначити неможливість відступлення креди-тором свого права вимоги третій особі. Однак технічно очевидним є протиріччя: кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено *договором*, а аграрна розписка договором не є;

– *правочин щодо заміни кредитора та правочин, який є основою виниклого зо-бов'язання, повинні мати однакову форму.* Це правило може розумітися варіативно: а) у письмовій формі, з нотаріальним посвідчен-ням та на бланку або б) у формі окремого правочину, який має бути аналогічним пер-шому. Загалом логіка законодавця зрозуміла: якщо, наприклад, зобов'язання виникло на підставі нотаріально посвідченого договору, то заміна кредитора в ньому не може відбу-ватися шляхом усної домовленості – вона має відбуватися на такому самому рівні за-безпечення законності відносин. У юридичній літературі культивується такий підхід, за якого відступлення права вимоги здійснюється за спеціальним окремим договором (наприклад, купівлею-продажем), предметом якого є зо-бов'язальне право вимоги [14]. Отже, з одного боку, права кредитора не переходять шляхом простої передачі аграрної розписки третій особі, і така передача вимагає належного оформлення, а з іншого – постає питання, чи потрібно в такому разі укладати окремий до-говор про відчуження такого зобов'язального права [15];

– *правочин, спрямований на заміну кре-дитора в зобов'язанні, що з'явилося внаслі-*

док правочину, який має пройти процедуру дер-жавної реєстрації, своєю чергою підлягає реєст-рації відповідно до порядку, визначеному для ре-єстрування первісного правочину (якщо законо-давством не передбачено інше). Це правило теж має недоопрацьований вигляд у спеціальному законодавстві про аграрні розписки. Як відомо, ст.11 Закону дві з трьох своїх частин присвячує обов'язковості нотаріального посвідчення пере-дання прав за аграрною розпискою. При цьому для більшої переконливості правова норма вста-новлює, що відсутність такого нотаріального пос-відчення спричиняє відсутність бажаних юридич-них наслідків щодо передання прав за аграрною розпискою. Водночас Закон нічого не говорить про державну реєстрацію відповідного передавання прав, на якому наполягає ЦК України. Натомість у підзаконному акті – Порядку ведення Реєстру аг-рарних розписок, затвердженому постановою Ка-бінету Міністрів України від 17.07.2013 р. № 665 – містяться окремі норми (пункти 17–21), присвячені державній реєстрації передачі прав кредитора за аграрною розпискою [16]. У такий спосіб підзакон-ний акт фактично заповнив прогалину, яку допус-тив спеціальний Закон.

Отже, основна мета законодавця – зберегти первісну конструкцію зобов'язання максимально цілісною, незважаючи на заміну дійової особи-кредитора. Зазначимо, що в певних випадках ви-никають додаткові юридичні складнощі, пов'язані з правосуб'єктністю особи-кредитора. Наприклад, до потенційного кредитора законом можуть вису-ватися спеціальні вимоги (ліцензування тощо). Однак ці проблеми не зачіпають відносин щодо аграрних розписок, оскільки жодних специфічних вимог до кредитора за аграрною розпискою нор-мотворцем не передбачено. Це, звичайно, полег-шує обіг таких документів.

Як відомо, відступлення прав вимоги часто ви-кликає багато технічних питань, зокрема щодо то-го, як оформити відповідні дії. Закон України "Про аграрні розписки" містить, фактично, лише кілька речень, якими регулюється передача прав креди-тора. Відповідно до положень цього Закону пере-давання прав кредитора за аграрною розпискою відбувається за допомогою фіксації на ній або на її невід'ємному додатку передавального напису із формулюванням "Відступлено", при цьому вказу-ється новий кредитор і ставить свій підпис попе-редній кредитор за цією розпискою [17].

Таким чином, ми маємо справу з передаваль-ним написом – індосаментом. Це поняття похо-дить із правового інституту цінних паперів, тому доцільно вивчити теоретичні та законодавчі заса-

ди його використання в цій сфері.

ЦК України класифікує цінні папери за формою випуску, поділяючи їх на такі види: на пред'явника, іменні та ордерні. Останній вид – ордерні цінні папери характеризуються тим, що права на них та за ними належать особі, зазначеній у цінному папері, і вона може сама реалізовувати такі права або призначати своїм наказом іншу уповноважену особу (ст.197 ЦК України). У ст.35 Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" передбачено, що право власності на ордерні цінні папери переходить до іншої особи шляхом вчинення на цьому папері передавального напису – індосаменту.

Підсумовуючи проміжні результати нашого дослідження, зауважимо, що: а) передавання прав кредитора у вигляді відступлення права вимоги має відбуватися шляхом вчинення правочину; б) такий правочин має бути здійснений за тими самими формальними вимогами, як і той правочин, за яким виникло зобов'язання; в) передання прав кредитора за аграрною розпискою відбувається шляхом проставлення передавального напису, його нотаріального посвідчення та державної реєстрації. Фактично, постає питання про можливість визнання індосаменту на аграрній розписці правочином, вчиненим у тій самій формі, що й сама аграрна розписка. Для відповіді на це питання необхідно уточнити визначення поняття правочину.

Індосамент на аграрній розписці як правочин

Цивільне законодавство встановлює, що правочин є такою дією особи, яка скерована на набуття, зміну або припинення її цивільних прав і обов'язків. Правочин може бути одностороннім та багатостороннім. Оскільки передавальний напис вчиняється однією стороною – кредитором, особливу увагу потрібно приділити саме одностороннім правочинам. Як відомо, односторонніми правочинами є відмова від договору однієї зі сторін, відмова особи від права власності, видача довіреності, складання заповіту, прийняття спадщини, публічна обіцянка винагороди, надання згоди одним зі співвласників на розпорядження спільним майном. Однак прямої вказівки щодо аналогічної юридичної природи індосаменту в законодавстві немає. Втім, на допомогу приходить судова практика. Так, постановою Верховного Суду від 26.01.2022 р. у справі

№ 754/5554/16-ц передавальний напис (індосамент) прямо названо одностороннім правочином [18]. Така позиція відображена і в науковій літературі [19; 20]. Отже, в нашому випадку індосамент є правочином, здійсненим у письмовій формі, з нотаріальним посвідченням та державною реєстрацією, тобто вчиненим з аналогічними вимогами до форми видачі аграрної розписки. Таким чином, усувається необхідність укладення додаткового правочину, за яким права первісного кредитора за аграрною розпискою мали би передаватися новому кредитору. Вочевидь, це є позитивним фактором суттєвого спрощення обігу аграрних розписок.

Якщо це так, то усувається теоретична проблема щодо співвідношення понять індосаменту та цесії. У сучасній доктрині цесія розуміється по-різному: як рівнозначна поняттю "заміна кредитора" або як передача права кредитора в силу укладеного правочину. Деякі фахівці виділяють договірну, законну та судову цесії залежно від її підстав [21], що широко розсуває межі розуміння цього теоретичного поняття. Однак важливо наголосити на тому, що згідно з ЦК України відступлення права вимоги може здійснюватися на основі *правочину*, а не тільки договору, а це значить, що і передавальний напис, і договір про відступлення права вимоги охоплюються цією нормою про правочин.

У зв'язку із викладеним вище постає кілька питань:

– *на які саме права вимоги поширюється індосамент?* Передача прав кредитора за аграрною розпискою вимагає додаткового аналізу в частині впливу цих дій на первісне зобов'язання. Нагадаємо, що аграрна розписка видається як безумовне зобов'язання сплатити гроші або поставити сільськогосподарську продукцію. Однак це безумовне зобов'язання виникає внаслідок іншого – первинного зобов'язання між кредитором та боржником. Найчастіше йдеться про укладання договору поставки, контракції або позики (кредиту) тощо. Для забезпечення виконання цього первісного договірного зобов'язання боржник видає аграрну розписку. Юридично договір та аграрна розписка є окремими, самостійними правочинами, а їхня юридична доля не залежить одна від одної [1]. Це має важливе значення в контексті переходу прав кредитора шляхом вчинення передавального напису: у цьому разі відступлення прав вимоги відбувається лише стосовно аграрної розписки, а кредитор за первісним договором не змінюється в автоматичному режимі. Отже, якщо, наприклад, у боржника виникають претензії до якості насіння чи засобів захисту рослин, отриманих від дистриб'ютора за договором поставки, то такий боржник має право звернутися до первісного кредитора –

дистриб'ютора, який залишається стороною договору поставки та несе обов'язки по ньому, незалежно від факту відступлення ним вимог за аграрною розпискою;

– *які можливі строки вчинення індосаменту?* Певних обмежень ні загальне цивільне законодавство, ні спеціальне законодавство про аграрні розписки не містить. З цього випливає, що передавальний напис можна вчинити в будь-який момент протягом періоду з дня видачі аграрної розписки до моменту її виконання. Фахівці з цього приводу слушно зазначають, що цілком законною може бути передача прав кредитора навіть на стадії виконавчого провадження [22; 23].

Заміна боржника за аграрною розпискою

Важливим аспектом, який необхідно дослідити в межах питання про правове регулювання обігу аграрних розписок, – це визначення правової можливості заміни боржника в цьому зобов'язанні. Відповідь на це питання є неоднозначною, оскільки Законом така ситуація не передбачена, що може означати або відсутність такої можливості, або відсутність специфіки та відсилку до загального законодавства. На нашу думку, слід віддати перевагу саме другому варіанту. Однак ми не впевнені в тому, що нормотворець правий у питанні відсутності специфіки щодо заміни боржника за аграрною розпискою.

Загалом заміна боржника в зобов'язанні є більш складною операцією, ніж заміна кредитора. Вважається, що боржнику, за загальним правилом, все одно, кому надати належне виконання за зобов'язанням. Однак кредитору може бути суттєво важливо, який саме боржник буде це зобов'язання для нього виконувати. У зв'язку з цим у ст.520 ЦК України встановлено, що боржник може бути замінений лише за згодою кредитора, якщо інше не передбачено законом.

Проекція загальних правил на гіпотетичну заміну боржника в зобов'язанні за аграрною розпискою вимагає розгляду кількох питань:

– *технічного*: як саме здійснити такий перехід. Відповідно до статей 512 та 521 ЦК України переведення боргу має відбуватися в тій самій формі, що і виникнення такого зобов'язання. За відсутності спеціальних вказівок у Законі України "Про аграрні розписки", за загальним правилом, це має бути правочин у письмовій формі з нотаріальним посвідченням та державною реєстрацією, до якого

має долучатися згода кредитора та згода майбутнього нового боржника;

– *суб'єктного*: законодавець висуває вимоги до боржника за аграрною розпискою (наявність прав на земельну ділянку сільськогосподарського призначення). Однак поширюється ця вимога на похідного боржника у випадку переведення боргу чи ні – не зрозуміло;

– *заставного*: основним юридичним елементом аграрної розписки є встановлення в силу закону режиму застави на майбутній врожай, який буде вирощений та зібраний на конкретній земельній ділянці, право на яку має боржник. Відповідно до ст.523 ЦК України застава, встановлена первісним боржником, зберігається після заміни боржника, якщо інше не передбачене законом чи договором. При цьому не визначено, як врегулювати відповідне зобов'язання з новим боржником: переносити його на нову земельну ділянку та майбутній врожай на ній або ж залишати в заставі той врожай, який спочатку був зазначений в аграрній розписці. Одночасно складною є заміна боржника в зобов'язанні за товарною аграрною розпискою, в якій зобов'язання юридично прив'язане до конкретної земельної ділянки, а також конкретного врожаю, який очікується на цій ділянці.

Усі проаналізовані правові аспекти заміни боржника за аграрною розпискою доводять наявність аграрно-правової специфіки та практичну складність здійснення відповідної операції, якщо спиратися суто на загальні положення цивільного законодавства. Втім, заміни боржника за аграрною розпискою є цілком ймовірною. Очевидно, заміна боржника є потенційно можливою, однак переважно не стільки в порядку договірною переведення боргу, скільки в разі правонаступництва.

Висновки

1. Встановлено, що у вітчизняному законодавстві неповно та дещо некоректно відображено суть обігу аграрних розписок. Одночасно в теорії права поняття обігу визначається по-різному. Пропонується під обігом аграрних розписок розуміти всі процеси переходу прав та обов'язків за цими документами.

2. В Україні немає спеціального законодавства щодо регулювання переходу прав за аграрною розпискою, втім, щоб уникнути дублювання, буде логічним і доцільним спиратися у цьому питанні на ЦК України, де визначені підстави для заміни кредитора. Отже, заміна кредитора за аграрною розпискою може відбуватися в порядку правонаступництва, суброгації (в разі страхування врожаю), відступлення права вимоги, виконання боргових

зобов'язань поручителем або заставодавцем. Практика оформлення відступлення права вимоги передбачає здійснення на аграрній розписці передавального напису (індосаменту), а також нотаріальне засвідчення та державну реєстрацію. Отже, доцільно визнати індосамент правочином тієї самої форми, що й аграрна розписка. Водночас на підставі досвіду судової практики та теоретико-наукових висновків логічно буде вважати індосамент одностороннім правочином, що дозволить уникати додаткових правочинів щодо переходу прав за аграрною розпискою. Передання прав кредитора за аграрною розпискою може відбутися в будь-який момент з дня видачі аграрної розписки і до її повного виконання. Відступлення права вимоги кредитора за аграрною розпискою не стосується прав та обов'язків первісного кредитора за договором, що послужив підставою для видачі аграрної розписки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григор'єва Х. А. Юридичні особливості аграрних розписок (на матеріалах судової практики). *Приватне право в умовах війни*: матеріали Всеукраїн. наук. конф. (м. Одеса, 15 листоп. 2022 р.). Одеса: Гельветика, 2022. С. 866–869.
2. Петрук О. М., Новосад О. С. Роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільського господарства. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/16.pdf
3. Фірсова Н. В. Проблеми правового регулювання застосування аграрних розписок. *Часопис цивільстики*. 2021. Вип. 41. С. 45–50.
4. Hollinger, F., Gross, A., & Toyoda, M. (Eds.). *Crop Receipts: A new financing instrument for Africa*. Roma, 2019. 85 p. <https://www.fao.org/3/ca2829en/CA2829EN.pdf>
5. Словник української мови. <https://sum.in.ua/s/obigh>
6. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 20. Ст. 142.
8. Кваша В. М. Поняття "обіг земель" у законодавстві та правовій доктрині України. *Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія "Юриспруденція"*. 2014. № 7. С. 166–169.
9. Сердюк С. А. Сутність і зміст державного регулювання обігу земель. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 1 (52). С. 1–4.
10. Львовичкіна В. М. Правове регулювання обігу земель за законодавством КНР та України: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2016. 19 с.
11. Зубрицький О. В. Правове регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2019. 16 с.
12. Корнієнко Г. С., Шульга М. В. Правові обмеження у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 288–292.
13. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
14. Новохатьська Я. В. Заміна сторін у зобов'язанні. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 29–39.
15. Пушай В. І. До питання про способи заміни осіб у зобов'язаннях. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2013. № 3. С. 180–183.
16. Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок: постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2013 № 665. *Урядовий кур'єр*. 2013. № 180.

3. Законодавство не передбачає правову можливість заміни боржника власне за аграрною розпискою. Однак це можливо за загальними правилами, що впливають з ЦК України. З технічного погляду це має відбуватися в письмовій формі з нотаріальним засвідченням та державною реєстрацією. Водночас у законодавстві немає положень щодо зобов'язань похідного боржника, відповідно це питання потребує доопрацювання законодавцями. Разом із тим, на законодавчому рівні необхідно врегулювати питання застави за аграрною розпискою (в тому числі за товарною аграрною розпискою) в разі заміни боржника.

Конфлікт інтересів

Конфлікт інтересів відсутній.

Вираз вдячності

Дослідження виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету ВНУ імені Лесі Українки.

17. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 № 5479-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 50. Ст. 695.
18. Постанова Верховного Суду від 26.01.2022 у справі № 754/5554/16-ц. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282421>
19. Недопрядько Ю. В. Особливості видачі неемісійних цінних паперів. *Вісн. ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 44–52.
20. Посполітак В. В. Правове визначення поняття цінних паперів. Ознаки та класифікація цінних паперів. *Юридичний журнал*. 2005. Вип. 1. С. 92–102.
21. Самбір О. Є. Суброгація та цесія: до питання про співвідношення понять. *Університетські наукові записки*. 2013. №3 (47). С. 197–203.
22. Беяневич О. А. Про оборотоздатність права вимоги за грошовим зобов'язанням. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 44–50.
23. Кот О. О. Перехід прав кредитора до третіх осіб як зміна осіб у зобов'язанні: загальні питання. *Нове українське право*. 2021. Вип. 2. С. 22–26.

REFERENCES

1. Hryhorieva, Kh. A. (2022). Yurydychni osoblyvosti ahrarnykh rozpysok (na materialakh sudovoi praktyky) [Legal Peculiarities of Agrarian Receipts (Based on Case Law)]. *Pryvatne pravo v umovakh viiny: materialy Vseukrain. nauk. konf.* (Odesa, 15 lystop. 2022 r.). Odesa: Helvetyka (s. 866–869) (in Ukr.).
2. Petruk, O. M., Novosad, O. S. (2020). Rol ahrarnykh rozpysok u rozvytku kredyтування silskoho hospodarstva [The role of agrarian receipts in the development of agrarian enterprises]. *Efektivna ekonomika*, (8). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/16.pdf (in Ukr.).
3. Firsova, N. V. (2021). Problemy pravovoho rehulivannia zastosuvannia ahrarnykh rozpysok [Problems of legal regulation of the use of agrarian receipts]. *Chasopys tsyvilistyky*, (41), 45–50 (in Ukr.).
4. Hollinger, F., Gross, A., & Toyoda, M. (Eds.). (2019 January). *Crop Receipts: A new financing instrument for Africa*. Roma, 85 p. <https://www.fao.org/3/ca2829en/CA2829EN.pdf>
5. *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. <https://sum.in.ua/s/obigh> (in Ukr.).
6. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky [On capital markets and organized commodity markets]. *Zakon Ukrainy* (23.02.2006 No. 3480-4). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (31), 268 (in Ukr.).
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Terms of Turnover of Agricultural Land]. *Zakon Ukrainy* (31.03.2020 No. 552-9). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (20), 142 (in Ukr.).
8. Kvasha, V. M. (2014). Poniattia "obih zemel" u zakonodavstvi ta pravovii doktryni Ukrainy [The concept of "land turnover" in the legislation and legal doctrine of Ukraine]. *Nauk. visn. Mizhnar. humanitar. un-tu. Seriia "Iurysprudentsiia"*, (7), 166–169 (in Ukr.).
9. Serdiuk, S. A. (2016). Sutnist i zmist derzhavnogo rehulivannia obihu zemel [The essence and content of state regulation of land turnover]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia*, 1(52), 1–4 (in Ukr.).
10. Lovochkina, V. M. (2016). *Pravove rehulivannia obihu zemel za zakonodavstvom KNR ta Ukrainy: porivnialno-pravovyi analiz* [Legal regulation of land turnover under the laws of China and Ukraine: comparative legal analysis]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.06). Kyiv (in Ukr.).
11. Zubrytskyi, O. V. (2019). *Pravove rehulivannia obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini ta krainakh YeS: porivnialno-pravovyi aspekt* [Legal regulation of agricultural land turnover in Ukraine and EU countries: comparative legal aspect]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.06). Kyiv (in Ukr.).
12. Korniienko, H. S., & Shulha, M. V. (2023). Pravovi obmezhenia u sferi obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Legal restrictions on the turnover of agricultural land]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, (5), 288–292 (in Ukr.).
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] (16.01.2003 No. 435-4). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (40-44), 356 (in Ukr.).
14. Novokhatska, Ya. V. (2011). Zamina storin u zoboviazanni [Substitution of parties to an obligation]. *Problemy zakonnosti*, (115), 29–39 (in Ukr.).
15. Pushai, V. I. (2013). Do pytannia pro sposoby zaminy osib u zoboviazanniakh [On the issue of substitution of persons in obligation]. *Chasopys Kyiv. un-tu prava*, (3), 180–183 (in Ukr.).
16. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Reiestru ahrarnykh rozpysok [On Approval of the Procedure for Maintaining the Register of Agrarian Receipts]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* (17.11.2013 No. 665). *Uriadovyi kurier*, (180) (in Ukr.).

17. Pro ahrarni rozpysky [On agrarian receipts]. Zakon Ukrainy (06.11.2012 No. 5479-6). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 2013, (50), 695 (in Ukr.).
18. *Postanova Verkhovnoho Sudu* [Resolution of the Supreme Court] (26 sich. 2022 r. u spravi No. 754/5554/16-ts). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282421> (in Ukr.).
19. Nedopriadko, Yu. V. (2013). Osoblyvosti vydachi neemisniinykh tsinnykh paperiv [Peculiarities of issuing non-issue securities]. *Visn. ONU im. I. I. Mechnykova. Pravo navstvo*, 18(2), 44–52 (in Ukr.).
20. Pospolitalak, V. V. (2005). Pravove vyznachennia poniattia tsinnykh paperiv. Oznyaky ta klasyfikatsiia tsinnykh paperiv [Legal definition of securities. Characteristics and classification of securities]. *Yurydychnyi zhurnal*, (1), 92–102 (in Ukr.).
21. Sambir, O. Ye. (2013). Subrohatsiia ta tsesiia: do pytannia pro spivvidnoshennia poniat [Subrogation and assignment: on the correlation of concepts]. *Universytetski naukovy zapysky*, 3(47), 197–203. (in Ukr.).
22. Belianevych, O. A. (2015). Pro oborotozdatnist prava vymohy za hroshovym zoboviazanniam [On the negotiability of the right of claim under a monetary obligation]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*, (14), 44–50 (in Ukr.).
23. Kot, O. O. (2021). Perekhid prav kredytora do tretikh osib yak zmina osib u zoboviazanni: zahalni pytannia [Transfer of creditor's rights to third parties as a change of persons in an obligation: general issues]. *Nove ukrainske pravo*, (2), 22–26 (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 77 pp. 73–81 (4).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.10156285

http://forumprava.pp.ua/files/073-081-2023-4-FP-Bosniuk_10.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2023_4_10.pdf
License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Received: 15.11.2023

Accepted: 11.12.2023

Published: 12.12.2023

Available online: 12.12.2023

Cite as:

 Боснюк, О. П. (2023). Обіг аграрних розписок: теоретико-правові та практичні питання. *Форум Права*, 77(4), 73–81.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.10156285>

 Bosniuk, O. P. (2023). Obih ahrarnykh rozpysok: teoretyko-pravovi ta praktichni pytannia [Circulation of Agrarian Receipts: Theoretical-Legal and Practical Issues]. *Forum Prava*, 77(4), 73–81.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.10156285>